

коналість державної політики підтримки малого бізнесу та забезпечити його самоорганізацію.

Література: 1. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М. : Международные отношения, 2003. – С. 33. 2. Варналий З. С. Мале підприємство: основи теорії і практики / З. С. Варналий. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2001. – 277 с. 3. Дмитриченко Л. И. Мале підприємство в системі підприємництва : монографія / Л. И. Дмитриченко, А. Н. Химченко. – Донецьк : Каштан, 2005. – 178 с. 4. Белоус Г. Развитие малого предпринимательства в Украине / Г. Белоус // Экономика Украины. – 2000. – № 2. – С. 35–41. 5. Долгоруков Ю. О развитии малого предпринимательства / Ю. Долгоруков, О. Кужман // Экономика Украины. – 2005. – № 12. – С. 11–18. 6. Великий і малий бізнес: глобальні тенденції розвитку господарської інтеграції й партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.academia.org.ua. 7. Взаимодействие малого и крупного бизнеса // Информационно-аналитический сборник. – М. : Институт предпринимательства и инвестиций, 2003. – 178 с.

Стаття надійшла до редакції
09.02.2010 р.

УДК 339.009.12

Піддубна Л. І.

КОНЦЕПЦІЯ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Проаналізовано сучасний стан та обґрунтовано концепцію предметно-методологічного оновлення і розвитку теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

Аннотация. Проанализировано современное состояние и обоснована концепция предметно-методологического обновления и развития теории международной конкурентоспособности предприятия.

Annotation. The concept of subject and methodological renovation and development of company's international competitiveness theory in modern conditions are analysed.

Ключові слова: міжнародна економічна діяльність, міжнародна конкурентоспроможність підприємства, зовнішній ринок, потенціал зовнішньоекономічної взаємодії, результат.

На межі XX – XXI століть проблематика міжнародної конкурентоспроможності підприємств перетворилася в одну з найважливіших складових світової економічної думки. Об'єктивні причини її виключної актуальності є добре відомими: із критерію оцінки конкурентного успіху феномен міжнародної конкурентоспроможності стрімко перет-

ворився в імператив розвитку, на базі якого формується нова конфігурація міжнародного поділу праці, утверджуються нові правила гри на світових ринках, розподіляються у глобальних масштабах власність, доходи та ролі суб'єктів у світовій економіці.

Зародження теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства пов'язується, зазвичай, із японським "економічним дивом" і процесами глобалізації, що викликали потребу формування нового наукового інструментарію та методів їх осмислення. Дослідження вчених Гарвардської школи конкурентоспроможності дозволили ідентифікувати зміст і масштаби основних проблем глобальної конкуренції, актуалізувати перегляд класичної теорії порівняльних переваг і сконцентрувати дослідницький інтерес на пошук нових засобів і технологій досягнення міжнародного конкурентного успіху.

Основні наукові концепції, що поступово сформувалися в межах західних конкуруючих шкіл конкурентоспроможності (поведінкова, еволюціоністська, глобалістська, культурологістська, коаліційна, соціально-державна, інституційна, інноваційна) істотно розширили базовий аналітичний інструментарій і методологію дослідження міжнародної конкурентоспроможності підприємства, охоплюючи різні її аспекти.

Новітній етап розвитку наукового знання міжнародної конкурентоспроможності підприємства пов'язаний із працями вчених української і російської шкіл конкурентоспроможності, в яких предметом аналізу стають системно-структурні аспекти міжнародної економічної діяльності та просторові й інституційні аспекти у взаємодії її виробничої і ринкової систем.

Проте, незважаючи на активний науковий пошук, теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства як цілісного системного знання дотепер не сформовано, а сам термін "міжнародна конкурентоспроможність підприємства" не отримав однозначного теоретичного пояснення.

Мета цієї статті – обґрунтувати концепцію розвитку теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства на підставі її нового об'єкт-предметного і методологічного оформлення та категоріальної реінтерпретації феномену міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

Теоретичну науку, як відомо, збагачує серйозний науковий дискурс, у перебігу якого й народжується істина. Наукове поняття "міжнародна конкурентоспроможність підприємства" в сучасній економічній науці майже відсутнє. Розбіжності у поглядах вчених, як правило, обмежуються аргументацією щодо можливостей підприємства виробляти товари і послуги, які відповідають вимогам світових ринків та обґрунтуванням ключових факторів досягнення міжнародного конкурентного успіху. При цьому у різних авторів ці можливості й фактори асоціюються із державно-регулятивною політикою [1], у других – із демократичним корпоратизмом [2], у третіх – із відносинами між урядом, бізнесом і працею [3], у четвертих – із соціально-політичними інститутами [4], у п'ятих – із стратегіями конкуренції [5], у шостих – із стратегічним потенціалом підприємства [6 – 8], у сьомих – із інноваціями [9 – 10]. Відповідно, дефініції міжнародної конкурентоспроможності підприємства будуються як логічні конструкції зі зв'язками "причина – наслідок" або "ключовий фактор – мета", наприклад, "стратегічний потенціал (інновації) – міжнародна конкурентоспроможність".

Практична цінність цих підходів є очевидною: в їх межах формується багате методологічне підґрунтя для факторного аналізу та оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства. Проте внесок цих наукових розробок у формування теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства стосується переважно її функці-

ональної частини (блоку), яка забезпечує "прямий вихід" на господарську практику.

Загалом слід визнати, що сучасних фундаментальних наукових розробок, присвячених міжнародній конкурентоспроможності підприємства як безпосередньому предмету дослідження, майже не існує. Це наукове поняття розглядається переважно у контексті проблем міжнародного економічного розвитку і процесів глобалізації, в яких акцент робиться на обґрунтування міжнародної конкурентоспроможності як атрибута глобальної конкуренції й кри-

терію оцінки потенціалу світогосподарської взаємодії. Аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що теорія міжнародної конкурентоспроможності підприємства як цілісне знання із сформованим предметним простором, власною методологією, системою категорій і законів сьогодні знаходиться на етапі становлення, коли більш розробленою є її функціонально-прикладна частина із достатньо розвинутою базою комплементарних і не суперечливих між собою конкретно-прикладних досліджень (рис. 1).

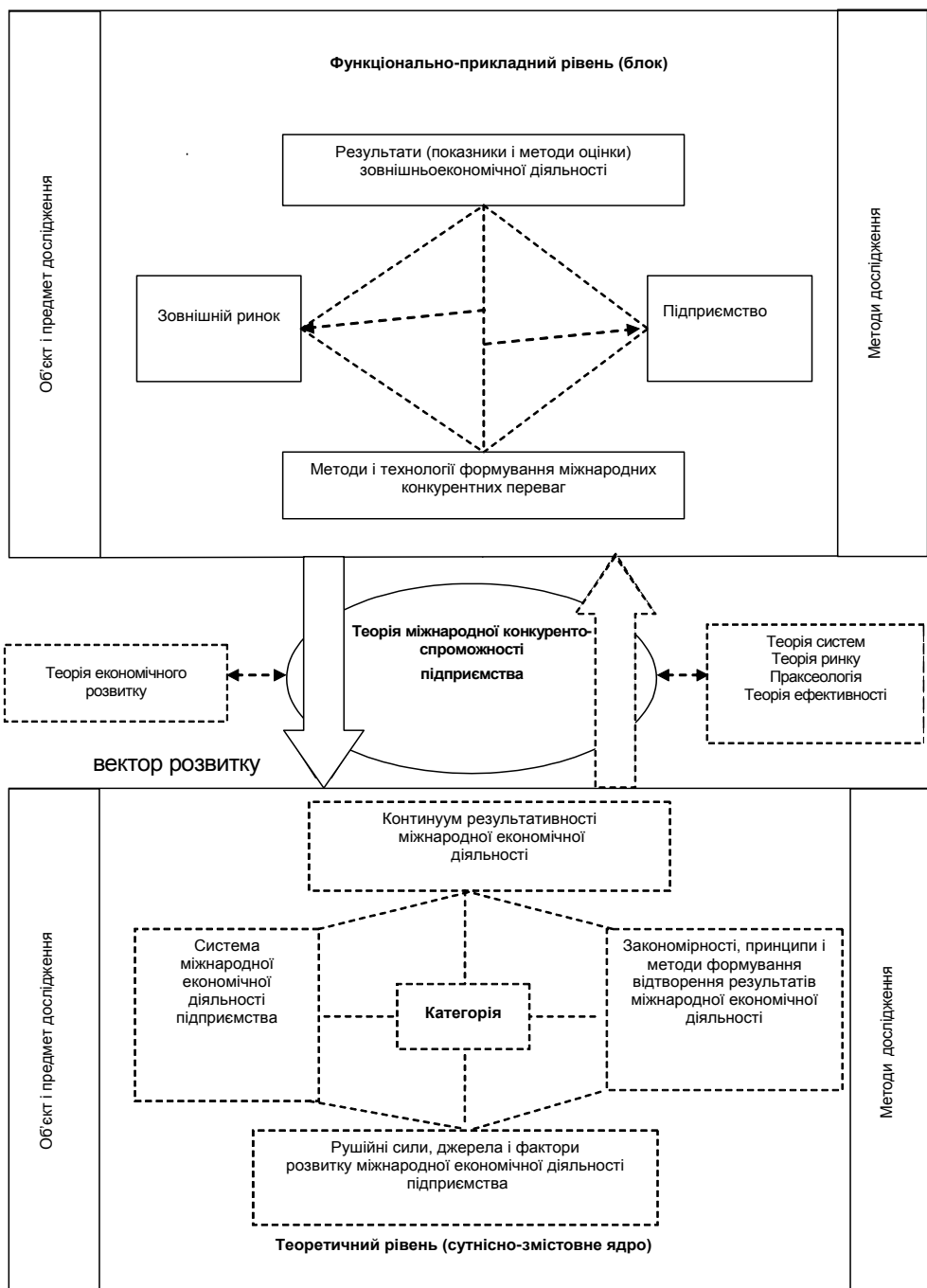

Рис. 1. Рівнева структура і предметне поле теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства

Проте і у функціональній частині залишаються "сірі місця", що пов'язані із поглибленим аналізом середовища міжнародного бізнесу та методів і технологій формування синергетичного ефекту взаємодії факторних джерел міжнародної конкурентоспроможності підприємства. Такий стан відповідає моделі розвитку наукового знання, запропонованої академіком Б. Кедровим [11], коли на етапі становлення теорії темпи накопичення емпіричних даних випереджають темпи їх осмислення, а у векторному русі даних основний потік йде від емпірико-прикладного рівня до сутнісно-змістовного ядра теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства (див. рис. 1).

За цією ж моделлю зрозумілим стає не тільки повільніше формування сутнісно-змістовного ядра порівняно з функціонально-прикладним блоком теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства, а й вектор її подальшого розвитку – перехід від множини до інтегрованої концепції, від функціональності до субстактності, від одномірного до багатомірного й системного знання явища [11, с. 62]. Необхідність цього переходу зумовлюється зростанням гносеологічних "прогалин" сучасної теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

По-перше, предмет теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства в сучасному її оформленні [5, с. 12] інтегрований у предмет теорії конкуренції, що є філософсько-методологічним протиріччям і означає відсутність у ній власного предмета дослідження. Однією з причин цього є концептуальне заперечення неокласичною наукою соціодинаміки економічних систем та їх повне ототожнювання із ринковими системами.

По-друге, все більш неадекватною сучасній онтології об'єкта дослідження постає методологія теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства. Спроби експлікації цього феномену виключно на основі ендогенно детермінованих ринкових критеріїв методологічно і гносеологічно є обмеженими, оскільки ринковий механізм за онтологічними основами значно поступається механізму економічного розвитку, в якому, як зазначає С. Гареллі, "конкурентоспроможність стала тим, чим гравітація у фізиці" [12].

По-третє, з'ясування механізму "зчеплення" і взаємодії виробничої і ринкової систем міжнародної економічної діяльності підприємства як різних системних утворень виходить за межі власно економічної науки і вимагає комплементарного синтезу методологій теорії систем, еволюціонізму, праксеології, гомеостатики та інших наук. Будь-які спроби з'ясувати цей механізм засобами економічної науки є непродуктивними і призводять до методологічного кола, в якому причина є наслідком, суб'єкт виробничої діяльності ототожнюється із суб'єктом ринкової діяльності, а сфера "виробництва" конкурентних переваг – зі сферою реалізації конкурентоспроможності.

По-четверте, потреба подальшого розвитку теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства зумовлюється ускладненням механізмів формування результатів міжнародної економічної діяльності у площині системно-стратегічного, а не тільки ринкового бачення джерел розвитку, а крізь призму понять "національний економічний простір", "глобальні інтереси держави" і "національна безпека" "невидима рука" ринку істотно доповнюється "видимою рукою" держави.

Зазначені "прогалини" і протиріччя спричиняють зниження пізнавального потенціалу теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства, який дедалі бі-

льше відстає від потреб з'ясування складних і нелінійних процесів формування та відтворення результатів світового економічного розвитку в умовах зростаючої відкритості національних економічних систем і прогресуючої його асиметричності у різних сегментах світової економіки.

Теорія міжнародної конкурентоспроможності в сучасних її версіях досягла гносеологічної межі і стає обмеженою не тільки як інструмент наукового пізнання, а і як форма суспільної свідомості, в якій саме поняття "міжнародна конкурентоспроможність" дедалі більше набуває політико-ідеологічного змісту та ознак міфологізації. Мова йде про тип міфологізації, який ґрунтується на уявленнях "конкурентоспроможності" геть усіх явищ і процесів сучасного соціально-економічного, політичного, наукового і культурного життя – від конкурентоспроможних країн, регіонів, підприємств до конкурентоспроможних цін і товарів [13], власності і капіталу [14], менеджменту [15] і навіть мислення [16]. Виникає питання: якою мірою подібна "конкурентоспроможна риторика" пов'язана зі змістом і метою введення у науковий обіг цього поняття? Чи є вона адекватним вираженням його пізнавальних функцій або ж наслідком слабкої розробки концептуально-методологічних основ теорії конкурентоспроможності?

Ідея і пізнавальна роль поняття "конкурентоспроможність", уведеного західною економічною думкою, є дуже значущими, проте його теоретичне підґрунтя дотепер залишається досить вузьким, відзеркаленням чого є безліч шкіл, концепцій і методологій дослідження конкурентоспроможності. Неможливо заперечувати спадкоємність базових теоретичних розробок і сучасних досліджень конкурентоспроможності, проте також очевидним постає й вектор сучасного наукового пошуку – прагнення нового покоління дослідників до системного осмислення явища, втілюючи ідею М. Портера, за якою "поглиблене дослідження конкурентоспроможності може забезпечити, зокрема, ... розгляд економічного розвитку в цілому" [5, с. 14], – ідеї, реалізація якої в межах неокласики виявилася неможливою. Її субститутом стало "одягнене" у прикладну форму з високою "рентабельністю" і "готове" до практичного використання функціональне знання зі слабким проявом у ньому сутнісно-змістовного ядра конкурентоспроможності. Асиметрія і нерівність, що виникли на ґрунті різношвидкості формування загальнотеоретичного і прикладного знання міжнародної конкурентоспроможності підприємства, мають бути подолані, що, на думку автора, потребує радикального оновлення предметно-методологічних основ теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

Вивчення, аналіз та узагальнення новітніх досліджень вчених вітчизняної і зарубіжної шкіл конкурентоспроможності та врахування принципового висновку М. Портера щодо важливості включення у дослідницький процес "економічного розвитку у цілому" для поглибленого осмислення проблеми конкурентоспроможності дозволили запропонувати системну концепцію міжнародної конкурентоспроможності підприємства, принципів відмінності якої визначаються авторським баченням об'єкта, предмета і методології теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства (МКП) (таблиця).

Таблиця

**Порівняльна характеристика базової
(Гарвардська школа) та системної концепції
міжнародної конкурентоспроможності
підприємства**

Характеристики концепцій	Концепції МКП	
	базова	системна
Об'єкт	Міжнародна конкуренція як процес	Міжнародна економічна діяльність як процес і організаційна система
Предмет	Принципи і методи міжнародної конкуренції	Закономірності, принципи і методи формування та відтворення результатів міжнародної економічної діяльності підприємства
Мета	Детальний аналіз міжнародної конкуренції	Формування системного знання управління результатами міжнародної економічної діяльності підприємства
Методологічна схема дослідження	"Структура ринку – поведінка – результат"	"Структура системи міжнародної економічної діяльності – взаємодія підприємства і зовнішнього ринку – результат"
Методи дослідження	Феноменалізм, ситуаційний підхід	Системно-структурний і праксеологічний підходи
Результат	Ендогенна (поведінкова) модель МКП	Екзогенна (системно-праксеологічна) модель МКП

На думку автора, об'єктом теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства є не конкуренція на світових ринках, а міжнародна економічна діяльність як процес і як система взаємодіючих сфер виробництва, обміну і споживання (див. таблицю), що прямо чи опосередковано знаходить відображення в сучасних наукових працях, і, зокрема, у статтях: українського вченого О. Швиданенка [17] і російських вчених Л. Андреевої та Є. Миргородської [18]. Головна ідея, що висвітлюється у цих працях, визначається самою їх назвою і полягає в обґрунтуванні "доцільності використання теорії конкурентоспроможності для побудови системи вимірювання рівня розвитку країн в умовах глобалізації" [17, с. 663] і "необхідності розробки концепції конкурентоспроможності, що ґрунтується на системному підході до цілісності та усталеності економічного розвитку" [18, с. 82]. Об'єктивні підстави для розширення об'єкта теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства до координат системи міжнародної економічної діяльності формують зміни у механізмах міжнародного економічного розвитку.

По-перше, процеси глобалізації зумовлюють формування своєрідного "поля тяжіння і взаємодії", ступінь реальної участі в якому визначається результатами розвитку національних економічних систем. Звідси – актуальність проблематики, пов'язаної з тим, що саме на базі критерію конкурентоспроможності формуються нова конфігурація міжнародного поділу праці та новий механізм розподілу світового доходу між країнами. Інакше, на початку XXI століття міжнародна конкурентоспроможність стає імперативом функціонування та розвитку суб'єктів світогосподарської взаємодії.

По-друге, в економічній науці фактично здійснено перехід від концепції економічного зростання до більш широкої концепції усталеного економічного розвитку. Центральним моментом цього переходу є зміна принципів оцінки результативності розвитку: замість використання

критерію ефективності на передній план виходить орієнтація на критерій конкурентоспроможності, у повній відповідності з яким у розвинених країнах в останні два десятиріччя відбувалася радикальна перебудова галузевої та управлінської структур, інституційної та юридичної бази господарського та суспільного життя.

По-третє, проблема результативності міжнародного економічного розвитку істотно загострюється з огляду на тенденцію його "дединамізації", що проявляється у недостатності результатів для вирішення економічних і соціальних завдань розвитку, включаючи загальносвітову проблему зубожіння. Її розв'язання у площині інформатизації, стимулювання праці, дерегуляції ринку, або інших "вузьких місць" не забезпечує належного успіху. Конче потрібним стає формування системного знання закономірностей, принципів і методів формування результатів міжнародної економічної діяльності, що складає предмет теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства.

Проблему визначення предмета теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства можна було б "закрити" твердженням, що конкурентоспроможність є органічною складовою континууму результативності сучасного економічного розвитку. Проте у такій постановці ця проблема лише проступає в усій її складності і, насамперед, – в онтологічному, гносеологічному і методологічному аспектах. Якщо онтологічний аспект пов'язаний із запитаннями "чому?" і "навіщо?", а гносеологічний – зі з'ясуванням "що являє собою?" міжнародна конкурентоспроможність підприємства, то методологічний аспект визначає структуру і зміст дослідницького процесу в отриманні відповідей на ці запитання. У роботах автора статті [19 – 21] обґрунтовано, що онтологічною основою міжнародної конкурентоспроможності підприємства є зміни в механізмах організації міжнародної економічної діяльності та в її результативному континуумі, а в гносеологічному плані вона виступає як засіб "інтелектуального освоєння" цих змін та відбиття в категоріальній формі імперативу усталеного функціонування підприємства як суб'єкта міжнародної економічної діяльності.

Визначення об'єкта і предмета теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства дозволяє стверджувати, що у полі зору її методології мають знаходитися такі аспекти, принципи і методи аналізу:

системний характер міжнародної економічної діяльності підприємства;

системно-структурний і функціональний взаємозв'язок виробничої і ринкової систем міжнародної економічної діяльності підприємства;

міжсередовищний простір та інституційний механізм взаємодії виробничої і ринкової систем міжнародної економічної діяльності підприємства;

принципи формування і координації результатів міжнародної економічної діяльності підприємства;

сутнісно необхідні умови та обмеження у реалізації цілей виробничої і ринкової систем міжнародної економічної діяльності підприємства.

Розгляд міжнародної економічної діяльності підприємства як системного комплексу із внутрішньою структурою, взаємозв'язками між виробничою і ринковою системами та інституційним простором їх взаємодії дозволяє стверджувати, що адекватну предмету теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства методологічну основу формують системно-структурний і праксеологічний підходи (див. рис. 1).

Якщо системний підхід спрямовує дослідницький процес у русло з'ясування закономірностей і принципів міжсистемної взаємодії підприємства і зовнішнього ринку, то застосування праксеологічного підходу дозволяє визна-

чити сутнісно необхідні передумови їх "зчеплення" та реалізації цілей їх взаємодії. Такий вектор методологічного оновлення теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства узгоджується із сучасними концепціями ринку та моделями координації результатів у системах економічного розвитку. Так, відомий французький теоретик-економіст Ж. Сапір у своїй роботі [22] акцентує увагу на тому, що "економіка будь-якої країни світу, яка в межах сучасної економічної науки визначається як ринкова, у реальності є системою взаємозв'язаних і взаємодіючих підсистем, в якій ринковий механізм є лише однією із форм їх координації. Ця система включає не тільки підсистеми виробництва, обміну і споживання, а й зв'язки і взаємодійності між економічними суб'єктами ... Рішення, що приймає окремий суб'єкт, формує результат діяльності, який впливає на рішення та результати діяльності інших суб'єктів. За цих обставин будь-яка економічна система є системою-потокм результатів, а траєкторія її руху (стан функціонування) у міжсистемному просторі може бути визначена лише крізь призму її взаємодії з іншими економічними системами" [22, с. 168–169]. Отже, виробництво і ринковий обмін є різними функціями в системі економічного розвитку, але, водночас, – взаємопов'язаними, оскільки результати виробництва (товари/послуги) спрямовуються у зовнішнє середовище і мають бути ідентифіковані у сфері ринкового обміну.

Проблема ідентифікації результатів міжнародної економічної діяльності в усій гостроті виникає за межами власне виробничої системи – тоді, коли підприємство вимушене виходити на зовнішні ринки з метою реалізації кінцевих результатів (товарів, послуг), а умови їх реаліза-

ції визначаються перехідною функцією – їх модифікованим значенням для зовнішнього ринку. Функціонально і технологічно модифікація результатів виступає як координація результатів у системі міжнародної економічної діяльності підприємства, яка в сучасній економічній науці описується переважно за атомістичною моделлю. У цій моделі індивідуальні результати агентів ринку забезпечують усталеність функціонування ринкової системи. Будь-які інші засоби координації результатів вважаються такими, що гальмують досягнення окремим агентом і усією ринковою системою їх результативного оптимуму. Принциповий недолік моделі координації результатів за принципом індивідуальних конкурентних успіхів/невдач є очевидним: концентрація влади "компетентних учасників" призводить до структурної деформації ринкової системи, витoku із неї частини внутрішніх результатів, а відтак – її ентропійного розпаду.

У теоретичному поясненні того, як функціонує система міжнародної економічної діяльності підприємства, підтримується її гомеостаз і здійснюється координація у ній результативних потоків, недостатньо затребуваним залишається добре розроблений апарат теорії систем, і, зокрема, такого її розділу, як гомеостатика. Застосування її аналітичного інструментарію дозволяє запропонувати модель, що ґрунтується на дезагрегації системи міжнародної економічної діяльності на дві протилежні системи – підприємство і зовнішній ринок – та їх інтегруванні в усталену систему, в якій за принципами гомеостатики здійснюється координація її результативних параметрів (рис. 2).

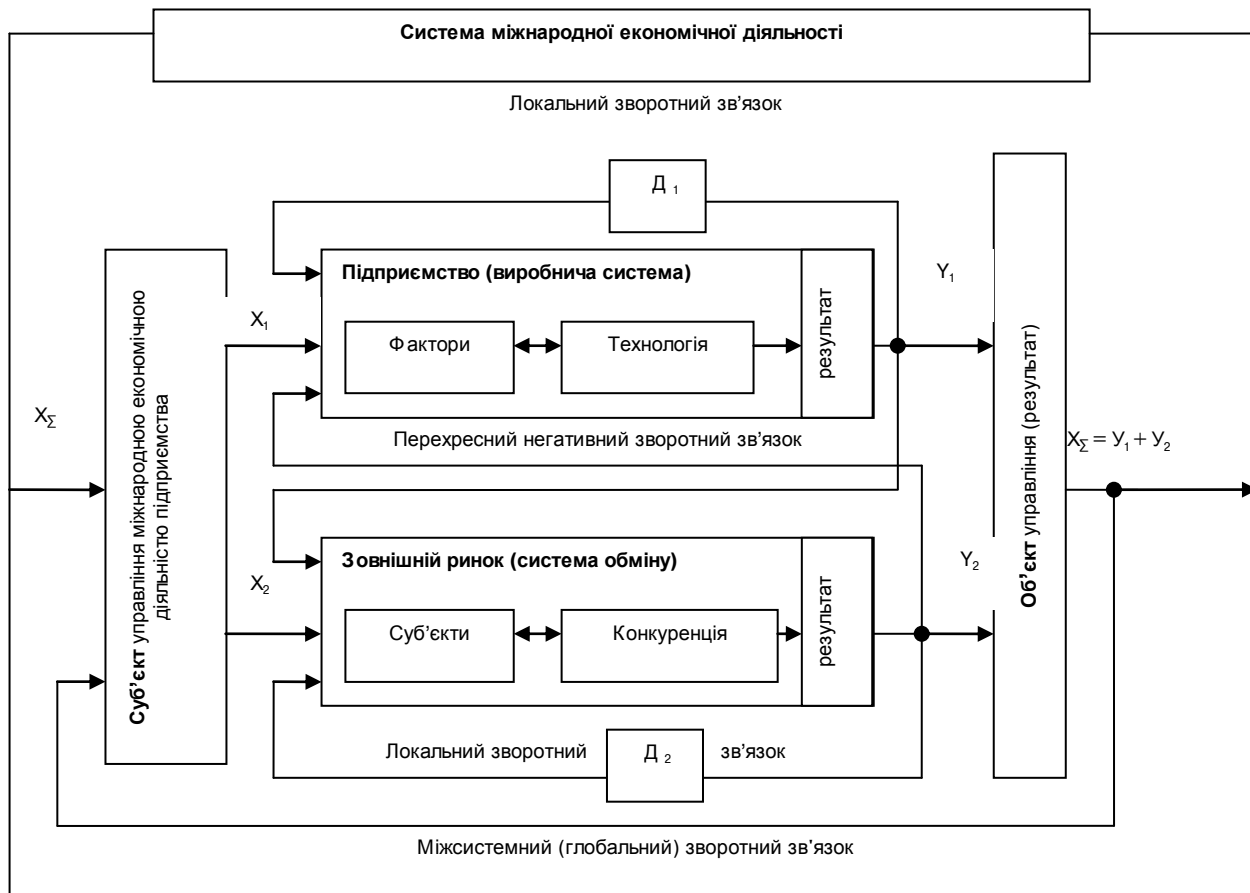

Рис. 2. Гомеостатична модель координації результатів у міжнародній економічній діяльності підприємства

Система міжнародної економічної діяльності підприємства є усталеною (див. рис. 2), якщо: $Y_{\Sigma} = Y_1 + Y_2$, – тобто, відповідає завданню суб'єкта управління, що поступає на вхід системи через зворотний негативний зв'язок. Сигнал зворотного зв'язку, що формується як $\Delta_{\Sigma} = X_{\Sigma} - Y_{\Sigma}$, впливає на входи виробничої і ринкової систем, щоб забезпечити $\Delta_{\Sigma} \rightarrow 0$. Дії та рішення суб'єкта можуть як узгоджувати міжсистемну взаємодію підприємства і зовнішнього ринку, так і дестабілізувати її, спричиняючи їх міжсистемний конфлікт.

У випадку розриву вхідного сигналу X_{Σ} гомеостаз "зникає" і відбувається повна руйнація системи. Якщо розмикається ланцюг вхідних сигналів X_1 і X_2 виробничої і ринкової систем, то відбувається односторонній "збій" системи – у ній "закупорюється" або потік результатів виробничої системи ($Y_1 \rightarrow 0$), або ринкової системи ($Y_2 \rightarrow 0$). Максимальний рівень невизначеності у функціонуванні системи настає у випадку розриву глобального зворотного зв'язку, коли гомеостатичний принцип регулювання результатів перестає функціонувати і виникають передумови розпаду системи.

Гомеостатичний підхід дозволяє з'ясувати механізми координації результативних потоків у кожній із складових системи міжнародної економічної діяльності, враховуючи різні критичні зони їх функціонування. Так, у виробничій системі ці зони формуються у площині "затрати – результати" і визначаються існуванням межі, за якою негативне співвідношення витрат і результатів веде до

руйнації виробничої системи як цілого. Для ринкової системи суперечливі начала функціонування пов'язані із перманентним витоком під тиском конкуренції частини внутрішніх результатів, а отже її ентропійним розпадом, подолання якого за принципами гомеостатики вимагає поповнення її через механізм зворотного зв'язку новими вхідними результатами.

У теоретичних дослідженнях наголос робиться на здатності підприємства "бачити" особливості зовнішнього ринку, який має корегувати його поведінку. Але проблема полягає у тому, що зовнішній ринок може взагалі "не бачити" підприємство, тоді як останнє має функціонувати "з огляду на ринок". Звідси, теоретична модель міжнародної конкурентоспроможності підприємства має передбачати методологічний опис, який би поєднував неоднорідні властивості підприємства і зовнішнього ринку. Реалізацію цієї вимоги забезпечують системний і праксеологічний підходи, в яких загальним "знаменником" і, водночас, ключовою компонентою систем підприємства і зовнішнього ринку, є результати їх функціонування, а опис механізму міжсистемної взаємодії здійснюється у термінах простору їх станів.

Виокремлюючи у міжсистемній взаємодії підприємства і зовнішнього ринку такі елементи, як міжсередовищний простір, інституційний механізм взаємодії та результат, можна визначити проблемні ситуації в реалізації цілей їх взаємодії та праксеологічні передумови їх розв'язання крізь теоретичну модель міжнародної конкурентоспроможності підприємства (рис. 3).

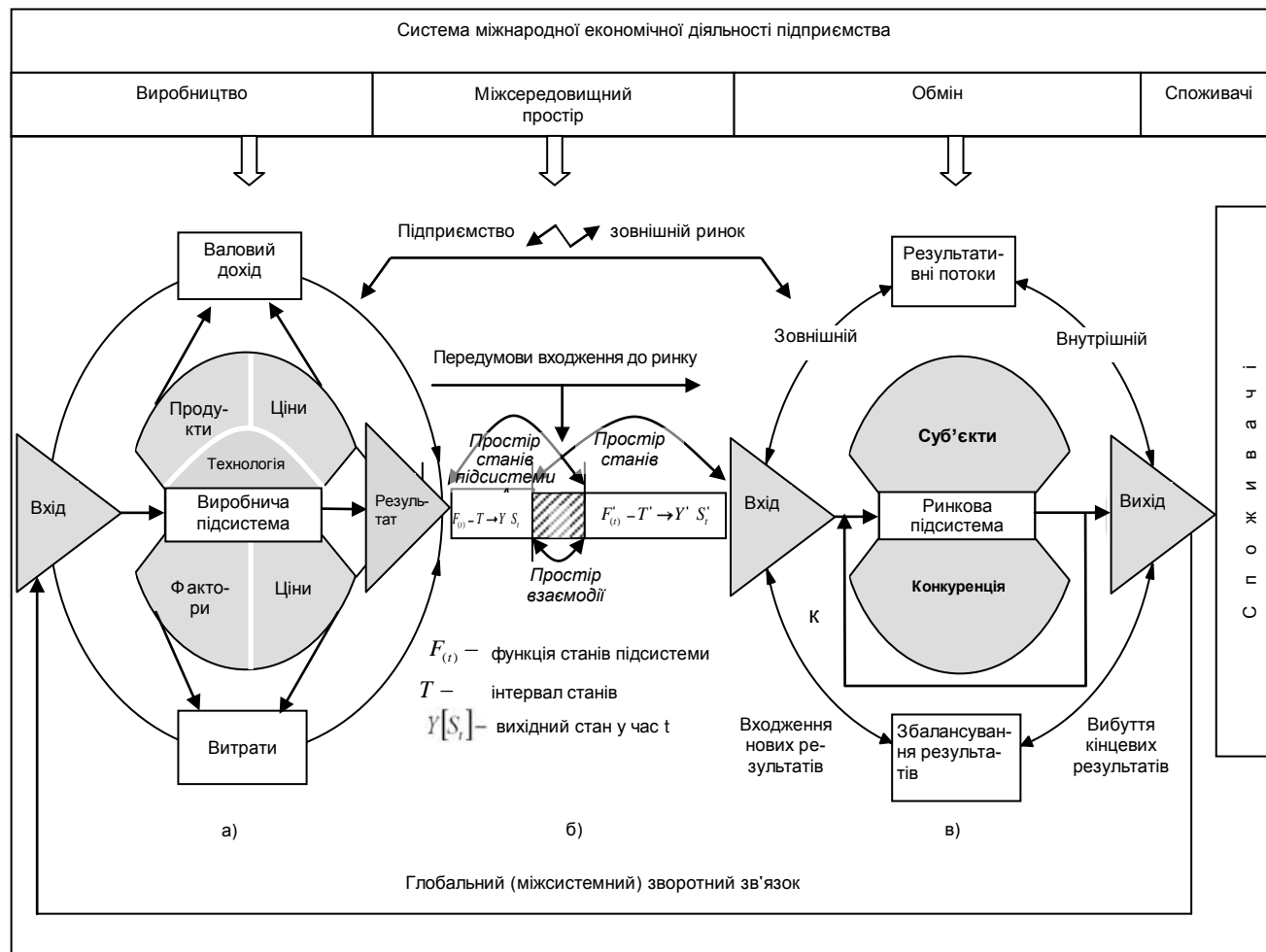

Рис. 3. Системно-праксеологічна модель міжнародної конкурентоспроможності підприємства

Наведена на рис. 3 системно-праксеологічна модель міжнародної конкурентоспроможності підприємства включає:

1) підприємство (виробничу систему), проблема функціонування якого полягає у тому, що воно вимушене виходити на зовнішній ринок для збуту результатів діяльності (товарів, послуг), відтворення яких визначається перехідною функцією – їх вхідним значенням для зовнішнього ринку (див. рис. 3. а);

2) зовнішній ринок, функціонування якого пов'язане із витоком частини внутрішніх результатів та припливом зовнішніх результатів, які виконують ключову роль у підтримці його гомеостазу через зворотний зв'язок K ринку із зовнішнім середовищем (див. рис. 3. в);

3) міжсередовищний простір, роль якого виконує інституційний механізм регулювання правил і норм конкурентної взаємодії суб'єктів міжнародної економічної діяльності (див. рис. 3. б)).

Складовими елементами моделі міжнародної конкурентоспроможності підприємства (див. рис. 3) є також: структура, простір станів і спільний простір взаємодії підприємства і зовнішнього ринку. При певній комбінації факторів виробництва стан підприємства (S) у момент часу t є відображенням ефективності внутрішніх бізнес-процесів. Сукупність станів формує простір станів підприємства (S_1, S_2, \dots, S_n), а обмеженням у його функціонуванні є простір станів зовнішнього ринку. Зняття цього обмеження є сутнісно необхідною умовою реалізації мети підприємства – його входження у зовнішній ринок.

У форматі теорії систем можна зазначити, що зчеплення підприємства із зовнішнім ринком забезпечується за умови, коли K більше нуля і менше або дорівнює одиниці, тобто $0 < K \leq 1$ (див. рис. 3. б)). У різноманітній ситуації сутнісно необхідною умовою формування спільного простору взаємодії підприємства і зовнішнього ринку є наявність релевантних властивостей потенціалу підприємства, які визначають саму можливість взаємодії та її масштаби. Категоріальний зміст цих властивостей як формально-праксеологічної основи формування спільного простору взаємодії підприємства і зовнішнього ринку виражає поняття "міжнародна конкурентоспроможність підприємства".

Маючи апіорі системну сутність, міжнародна конкурентоспроможність підприємства відображає стан ресурсно-технологічної (потенціал взаємодії), просторово-темпоральної (поле і час взаємодії), інституційної (правила і норми взаємодії), соціально-когнітивної (здатність до взаємодії) та інформаційної (ступінь взаємодії) складових системи міжнародної економічної діяльності підприємства. Узагальнення якісних і кількісних ознак дозволяє визначити міжнародну конкурентоспроможність підприємства як наукове поняття, що виражає інтегративну властивість потенціалу зовнішньоекономічної взаємодії підприємства, необхідного для виконання ним функцій суб'єкта міжнародної економічної діяльності.

Наявність міжнародної конкурентоспроможності, з одного боку, є передумовою реалізації мети суб'єкта міжнародної економічної діяльності, а з іншого – зняття внутрішнього протиріччя зовнішнього ринку – між індивідуальним механізмом формування результатів і системним механізмом їх збалансування та підтримки гомеостазу. Міжнародна конкурентоспроможність є нормою або "способом буття" суб'єктів міжнародної економічної діяльності, і, водночас, – інструментом їх системного стягування і взаємодії.

Пропонована концепція розвитку теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства, зрозуміло, не є вичерпною, проте вона містить такі новації, які, на погляд

автора, дозволяють заповнити існуючі її прогалини, а отже – підвищити її аналітичну і прогностичну цінність:

подано в новому об'єкт-предметному і методологічному оформленні теорію міжнародної конкурентоспроможності підприємства, що дозволяє виокремити її науковий статус і місце у системі економічного знання;

запропоновано нову методологію дослідження міжнародної конкурентоспроможності підприємства, що забезпечує підвищення рівня концептуалізації в обґрунтуванні її сутності та категоріальної інтерпретації;

розроблено формалізовану модель міжнародної конкурентоспроможності підприємства, що дозволяє поглибити розуміння системних основ і сутнісно-необхідних передумов її формування;

у контексті інтегрованого поняття "міжнародна економічна діяльність" з'ясоване ендегенне походження міжнародної конкурентоспроможності підприємства, що детермінується не силами ринкової конкуренції, а законами і принципами міжсистемної взаємодії підприємства і зовнішнього ринку й акцентує увагу на значущу роль інституційних технологій її формування.

Подальшу фундаменталізацію теорії міжнародної конкурентоспроможності підприємства доцільно здійснювати за такими напрямками: 1) розробка варіативних форм і формалізованих моделей зчеплення та взаємодії підприємства і зовнішнього ринку в релевантних умовах міжнародної економічної діяльності; 2) оптимізація системно-структурних характеристик міжнародної економічної діяльності підприємства у контексті критеріїв її результативності та конкурентоспроможності.

Література: 1. Johnson Ch. MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975 / Ch. Johnson. – Stanford : Stanford University Press, 1982. 2. Katzenstein P. Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe / P. Katzenstein. – Itaca : Cornell University Press, 1985. 3. U.S. Competitiveness in the World Economy / B. R. Scott ed. – Boston : Harvard business School Press, 1985. 4. Hart A. J. Rival Capitalists: International competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe / A. J. Hart. – London : Cornell University Press, 1992. 5. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с. 6. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия : науч. изд. / под. ред. Ю. Б. Иванова. – Харьков : Изд. ХНЭУ, 2004. – 256 с. 7. Тищенко А. Н. Стратегия управления развитием предприятия / А. Н. Тищенко, О. С. Головки. – Харьков : ЭДЭНА, 2003. – 198 с. 8. Отенко И. П. Стратегический потенциал как источник развития конкурентоспособности предприятия / И. П. Отенко // Конкурентоспособность: проблемы науки та практики : монографія. – Харків : ВД "ИНЖЕК", 2006. – С. 228–246. 9. Hamel G. Competing for the Future / G. Hamel, C. K. Prahalad. – Boston (Mass.) : Harvard Business School Press, 1994. 10. Hamel G. Leading the Revolution / G. Hamel. – Boston (Mass.) : Harvard Business School Press, 2000. 11. Кедров Б. М. Классификация наук / Б. М. Кедров. – М. : Наука, 1985. – 284 с. 12. Garelli S. The Four Fundamental Forces of Competitiveness / S. Garelli // The World Competitiveness Report IMD. – 1997. 13. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика / А. Ю. Юданов. – М. : Издательство ГНОМ и Д., 2001 – 304 с. 14. Смагач О. Відкритість транзитивних економік: теоретико-методологічний аспект / О. Смагач // Журнал європейської економіки. – Т. 2 (№ 1). – Березень 2003 р. – С. 60–86. 15. Качалина Л. Н. Конкурентоспособный менеджмент / Л. Н. Качалина. – М. : Издательство – Книготорговый центр "Маркетинг", 2002. – 398 с. 16. Отмахов П. Рационализм в экономической науке: теория и практика / П. Отмахов // Вопросы экономики. – 1999. – № 9. – С. 119 –

136. 17. Швиданенко О. А. Концепція конкурентоспроможності як система вимірювання рівня розвитку національних економік / О. А. Швиданенко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. вип. Економіка підприємства: теорія і практика. – 4.11. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 663–670. 18. Андреева Л. Взгляд на системную конкурентоспособность как доминанту устойчивого экономического развития / Л. Андреева, Е. Миргородская // Экономист. – 2004. – № 1. – С. 81–88. 19. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : монографія / Л. І. Піддубна. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 368 с. 20. Піддубна Л. І. Онтологічні основи конкурентоспроможності / Л. І. Піддубна // Економіка розвитку. – 2007. – № 4 (44). – С. 29–32. 21. Пономаренко В. С. Конкурентоспроможність як імператив функціонування та розвитку сучасних економічних систем / В. С. Пономаренко, Л. І. Піддубна // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики : монографія. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2007. – С. 7–22. 22. Sapir J. Les trous noir de la science économique. Essai sur l'impossibilité de penser le temps et l'argent / J. Sapir. – Paris, 2000.

Стаття надійшла до редакції
04.02.2010 р.

УДК 005.32:621

Новікова М. М.

МЕТОДИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Запропоновано залежність між наявним рівнем розвитку трудового потенціалу промислових підприємств машинобудування та результативністю їх діяльності (потенціалом фінансової стійкості) як методичне обґрунтування прийняття рішень у системі управління трудовим потенціалом.

Анотация. Представлено зависимость между достигнутым уровнем развития трудового потенциала промышленных предприятий машиностроения и результативностью их деятельности (потенциалом финансовой устойчивости) как методическое обоснование принятия решений в системе управления трудовым потенциалом.

Anotation. The relationship between the existing labor potential level of industrial enterprises and their activity efficiency (potential financial stability) is considered as a methodical ground of decision-making in the enterprise labor potential system management.

Ключові слова: трудовий потенціал машинобудівних підприємств; потенціал фінансової стійкості; обґрунтування управлінських рішень; залежність між рівнем трудового потенціалу та результативністю діяльності підприємства.

Машинобудівна галузь України є потужним промисловим виробництвом, про що свідчить частка обсягу реалізованої продукції машинобудування в загальному обсязі промислової продукції, яка складає 12,3 % (за середніми даними у 2001 – 2008 рр.). Але в останній час світова економічна криза спричинила негативні наслідки, що обумовило падіння річних індексів виробництва продукції машинобудування (скорочення на 51,4 % у січні – вересні 2009 р. відносно аналогічного періоду попереднього року; на 20 % у 2008 р. відносно попереднього року). У 2008 р. відносно попереднього – темпи приросту обсягів реалізованої продукції машинобудування скоротилися на 19,24 %, а у січні – вересні 2009 р. відносно відповідного періоду попереднього року – на 83,24 %. Вихід з існуючої ситуації полягає в ефективному використанні ресурсів, найважливішим з яких є трудові ресурси, які мають потужний трудовий потенціал. Трудовий потенціал підприємства складається з трудового потенціалу персоналу та умов його реалізації, тому визначення та обґрунтування залежності між трудовим потенціалом підприємства та результатами його реалізації створює можливості методичного обґрунтування прийняття рішень щодо ефективного використання трудового потенціалу в машинобудівній галузі.

Теоретико-методологічним питанням обґрунтування управлінських рішень щодо використання трудового потенціалу приділено увагу в наукових працях таких вчених-економістів, як О. Амоша, В. Гриньова, О. Новікова, В. Антонюк, Л. Шаульська, І. Бажан, І. Джайн, М. Ким, В. Костів, А. Криклій, О. Левченко, Л. Ноджак, А. Панкратов, С. Пирожков, Н. Шаталова, Л. Шамільова, Л. Шевчук [1 – 9], але досі не існує методики обґрунтування управлінських рішень, що заснована на функціональній залежності рівня розвитку трудового потенціалу машинобудівних підприємств і результативності їх діяльності (за показниками фінансової стійкості). Тому метою даної статті є розробка методики обґрунтування прийняття рішень у системі управління трудовим потенціалом підприємства, що заснована на функціональній залежності рівня розвитку трудового потенціалу підприємства та результативності його діяльності. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: визначити та обґрунтувати функціональну залежність між рівнем розвитку трудового потенціалу машинобудівних підприємств та результативністю його реалізації; розробити й обґрунтувати критерії оцінювання наявного рівня розвитку трудового потенціалу підприємств машинобудування; запропонувати алгоритм обґрунтування прийняття рішень у системі управління трудовим потенціалом промислових підприємств.

Відповідно до результативного підходу до визначення сутності та змісту трудового потенціалу підприємства – це накопичений результат об'єднання трудових потенціалів працівників, які мають кількісні та якісні ознаки, з певними можливостями та станом внутрішнього середовища підприємства, що створює умови, реалізації та розвитку трудових характеристик найманої праці, спрямованої на забезпечення певного результату. Результативність діяльності машинобудівних підприємств узагальнюється в досягнутому потенціалі фінансової стійкості, що об'єднує такі фінансові показники-коефіцієнти: автономії; абсолютної ліквідності; оборотності обігових коштів; рентабельності власного капіталу; маневреності власного капіталу; фінансової незалежності; зносу основних фондів; фінансової залежності; концентрації залученого капіталу; покриття довгострокових вкладень; довгострокового залучення позикових коштів; співвідношення залучених та власних коштів [10]. Результати визначення досягнутого потенціалу фінансової стійкості підприємств машинобудування (результативних показників) і наявного рівня розвитку їх трудового потенціалу подано у табл. 1. Реалізація наявного рівня трудового потенціалу підприємства обумовлює результативність діяльності машинобудівних підприємств.